

'Work, Income and the State in Russia and the Soviet Union, 1900-2000'

Een onderzoeksproject van het IISG, gefinancierd uit een gift van de Vrienden van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

(<http://www.iisg.nl/research/ussr.php>)

Voorlopig eindverslag, januari 2008, met aanvullingen en correcties in juni 2008

Opzet en doelstelling van het project

Het onderzoeksproject is uitgevoerd in Moskou door een team van vijf onderzoekers, waarvan één Nederlandse en vier Russische in de periode 2002-2006. De leiding van het project is in handen van Gijs Kessler, die hiernaast een evenredig deel van het onderzoek voor zijn rekening nam. Samen met de vier jonge Russische onderzoekers, t.w. Sergey Afontsev, Andrei Markevich, Victoria Tyazhel'nikova en Timur Valetov, werkt hij momenteel samen aan het schrijven van een eindpublicatie in de vorm van een collectieve monografie die in eerste instantie uitgebracht zal worden in het Engels bij een internationale wetenschappelijke uitgeverij en daaropvolgend zal verschijnen in een Russische vertaling.

Doel van het onderzoek was het in kaart brengen van de lijnen van continuïteit en discontinuïteit in het functioneren van het stedelijk gezin als sociaal-economische eenheid in Rusland over een periode van ruim een eeuw (van het voorrevolutionaire kapitalistische Rusland van het begin van de twintigste eeuw via de lange Sovjet-periode naar het huidige Rusland van na de ineenstorting van het communisme). Centraal gaat de aandacht hierbij uit naar vormen van arbeid en inkomen, arbeidsverdeling binnen het gezin tussen zowel de generaties als de seksen, huisvesting, migratie, overlevingsstrategieën in tijden van nood, en demografische ontwikkelingen op het vlak van de gezinssamenstelling en gezinsvorming. Het in kaart brengen van deze 'vergeten geschiedenis van het dagelijks leven' is zowel een doel op zich als ook een perspectief dat beoogt inzicht te verschaffen in de rol van het gezin als buffer in de wisselwerking tussen staat en samenleving, een zo centraal gegeven in de twintigste-eeuwse Russische geschiedenis. Dit geldt nog onverminderd voor de dag van vandaag.

Uitvoering

De arbeidsverdeling tussen de betrokken onderzoekers was een chronologische, waarbij de periodes die zij voor hun rekening namen als volgt was afgebakend:

Timur Valetov: ca. 1900-1914 - Voorrevolutionaire situatie, eerste urbanisatiegolf

Gijs Kessler: 1914-1939 - Oorlog, revolutie, wederopbouw en industrialisering

Andrei Markevich: 1940-1964 - Oorlog, wederopbouw en destalinisering

Victoria Tyazhel'nikova: 1964-1986 - De lange Brezhnev-jaren

Sergey Afontsev: 1987-2000 - Perestroika en post-sovjet periode

Het onderzoek is verricht in Moskouse archieven, bibliotheken en een aantal andere locaties gedurende de periode 2002-2006. De neerslag hiervan is te vinden in een aantal publicaties en congrespresentaties waarvan een volledig overzicht is opgenomen in de bijlage. Sindsdien wordt in collectief auteurschap aan de compilatie en voltooiing van de eindpublicatie gewerkt, die in de loop van 2009 zal verschijnen.

Publicaties

In de loop van het onderzoek en als aanloop tot het integreren van de onderzoeksresultaten in een collectieve monografie zijn een aantal individuele en collectieve deelpublicaties tot stand

gekomen, waarvan een volledige lijst in opgenomen in de bijlagen. Speciale vermelding verdient hierbij de mini-serie van vier artikelen die in 2005 en 2006 is verschenen in het tijdschrift *Continuity and Change*, waarin de resultaten van het onderzoek naar de vormen van arbeid en arbeidsdeling binnen het gezin gepresenteerd zijn.

Een tweede deelpublicatie bestaat uit bijdragen van de hand van Gijs Kessler, Andrei Markevich en Sergey Afontsev aan de congresbundel *Dream Deferred: New Studies In Russian & Soviet Labour History*, die in het najaar van 2008 zal verschijnen bij uitgeverij Peter Lang in Bern.

Tot slot is in het kader van een congres georganiseerd in samenwerking met de universiteit van Graz, waarover hieronder meer, een collectief artikel geproduceerd waarin de verschuivingen en constanten in de gezinssamenstelling in de loop van de twintigste eeuw worden samengevat. Dit artikel zal begin juli 2008 verschijnen in een special issue van het tijdschrift *History of the Family*, gepubliceerd door Elsevier.

Conferenties en Presentaties

Resultaten van het project zijn tussen 2003 en 2006 gepresenteerd op internationale wetenschappelijke congressen in Duitsland, Nederland, de Verenigde Staten, Spanje, Japan, Oostenrijk, Finland, Verenigd Koninkrijk, als ook aan een aantal Russische universiteiten en onderzoeksinstellingen. (Zie bijlage).

Speciale vermelding verdient het congres *Labour History of Russia and the Soviet Union: Work in Progress*, dat plaatsvond op het IISG in maart-april 2005 (<http://www.iisg.nl/research/russianlabour.php>). Het congres was georganiseerd in samenwerking met een aantal Engelse en Amerikaanse collega's en geheel extern gefinancierd met bijdragen van Carnegie Mellon University, de University of East London, de KNAW, NWO, en het Unger van Brero fonds. Aan het congres nam een twintigtal specialisten op het gebied van de sociale geschiedenis van Rusland deel uit Rusland, de VS, Europa en Japan. Het project is op deze conferentie goed op de kaart gezet, hetgeen zijn weerslag vindt in de opname van drie substantiële artikelen in de selectie van congresbijdragen die in het voorjaar van 2008 bij uitgeverij Peter Lang in Bern zal verschijnen.

Wetenschappelijke en maatschappelijke spin-off

Een eerste aanzet tot een verbreding van het onderzoeksperspectief is de organisatie geweest van een congres in samenwerking met de universiteit van Graz, grotendeels gefinancierd door de universiteit van Graz en de Österreichische Forschungsgemeinschaft, met een financiële bijdrage van het IISG. Het congres vond plaats in mei 2006 in Graz (<http://www.iisg.nl/research/family-household.php>). Doel was het ontwikkelen van een vergelijkend perspectief op de demografische ontwikkeling van het stedelijk gezin in Oost en Zuidoost Europa in de twintigste eeuw. Aan het congres namen met name jonge onderzoekers deel uit Servië, Albanië, Polen, Duitsland, Bulgarije, Roemenië, de VS, Griekenland, Rusland, Oekraïne en Nederland. Een selectie van de papers zal als artikelen gepubliceerd worden in een special issue van het tijdschrift *History of the Family* dat in juli 2008 zal verschijnen.

Een tweede aanzet tot verbreding is gegeven in een sessie op het International Economic History Congress in Helsinki in Augustus 2006, waar we gepoogd hebben inzichten in gezinsgebaseerde overlevingsstrategieën voor meerdere Oost-Europese landen naast elkaar te zetten.

In wetenschappelijk opzicht heeft het project voorts een cruciale rol gespeeld in de bestending van het langer lopende samenwerkende onderzoeksprogramma tussen het IISG, de Moskouse staatsuniversiteit en de Russische Academie van Wetenschappen. Het project volgde op een eerste onderzoeksproject gefinancierd door NWO in het kader van het wetenschappelijk samenwerkingsakkoord tussen Nederland en de Russische Federatie (1999-2001), bouwde hierop voort en baande de weg voor een succesvolle aanvraag voor een derde onderzoeksproject, wederom gefinancierd door NWO, getiteld *Social and Economic Agency and the Cultural Heritage of the Soviet Past* (<http://www.iisg.nl/research/agency.php>) Dit project zal eind 2008 afgesloten worden met een in Rusland gepubliceerde bundel.

Aan een vertaling van de onderzoeksresultaten naar een breder publiek dan het strikt academische wordt op het huidige moment op twee manieren gewerkt. Ten eerste is het initiatief genomen tot het organiseren van een tentoonstelling over het dagelijks leven van het stedelijk gezin in Rusland in de twintigste eeuw. Het idee hiervoor is ontstaan naar aanleiding van een kleine expositie over het onderwerp voor een bijeenkomst van de Vrienden van het IISG in mei 2005. Het is de bedoeling dat deze grotere tentoonstelling met als werktitel *Private Life in Russia, 1900-2000* in het voorjaar 2010 parallel in Moskou en Nederland plaats zal vinden. Er is een gedetailleerd concept uitgewerkt voor de tentoonstelling en een overeenkomst bereikt met het Architectuurmuseum in Moskou (http://www.muar.ru/eng/about/history_m.htm) en het Russisch staatsarchief voor de co-productie van het project. In Nederland wordt nog overlegd met een aantal mogelijke museale partners over een dergelijke deelname. De middelen voor het uitvoeren van het project zullen extern geworven worden onder Nederlandse en Russische cultuurfondsen, het Nederlandse bedrijfsleven in Rusland en Russische bedrijven. De Nederlandse ambassade in Moskou heeft haar volledige medewerking toegezegd bij de realisering van het project.

Een tweede initiatief in deze richting is het organiseren van een lezingencyclus voor personeel van de Nederlandse ambassade in Moskou met als doel aan de hand van de inzichten van de onderzoeksprojecten van het IISG in Moskou de historische achtergronden van een aantal thema's uit de Russische actualiteit onder de aandacht van beleidsuitvoerders te brengen. Deze cyclus is in februari 2008 van start gegaan en in mei afgerond. De belangstelling onder het ambassadepersoneel was goed. Er zijn plannen in de maak om aansluitend op deze cyclus in samenwerking met de Nederlandse ambassade, de Nuffic en een aantal andere organisaties een breder initiatief te ontplooiën met het doel in Rusland Nederland als onderzoeksland te presenteren.

Daarnaast is van de kant van de *International Women's Club* in Moskou belangstelling geuit voor een gastlezing over het project in het kader van een conferentie over de positie van de vrouw in Rusland.

Op het meer persoonlijke vlak heeft de deelname aan het project een belangrijke rol gespeeld in de carrièreontwikkeling van de deelnemende onderzoekers. Voor sommigen kwam het project op een brekpunt in hun carrière. Het kan dan ook zonder overdrijving gesteld worden dat de geboden kansen in het project een belangrijke rol gespeeld hebben bij het behouden voor de wetenschap van veelbelovende jonge onderzoekers. Met name de internationale

onderzoekservaring was hier van belang. Andrei Markevich kon aansluitend op het project met een mobiliteitsbeurs van de Europese Unie voor anderhalf jaar naar de University of Warwick om zich verder te bekwamen in onderzoekstechnieken op het terrein van de economische geschiedenis en keerde december 2007 terug naar Moskou om een positie in te nemen aan de prestigieuze *New Economic School* (<http://www.nes.ru/english/index.htm>). Timur Valetov promoveerde in 2005 en is verbonden aan de geschiedenisfaculteit van de Moskouse staatsuniversiteit.

Tot slot heeft de samenwerking binnen het project de aanzet gegeven tot het oprichten van een onafhankelijk onderzoekscentrum in Moskou door een aantal van de betrokken onderzoekers, het *Interdisciplinary Centre for Studies in History, Economy and Society* (<http://www.icshes.ru/>). Naast het organiseren van academische activiteiten als congressen voor jonge historici (georganiseerd in 2005 en 2006) beoogt het centrum onderzoek op contractbasis uit te voeren voor derden, en is het er in geslaagd dergelijke opdrachten binnen te halen van de Russische Mededingingsautoriteit en het Instituut voor Internationale Betrekkingen.

Gijs Kessler, januari 2008

Bijlagen

Presentaties 2003-2006

- Annual conference of the British Association for Slavonic and East European Studies (BASEES), Cambridge, UK (29-31 March 2003) [<http://www.basees.org.uk/>]
- Fifth European Social Science History Conference (ESSHC), Berlin, Germany (24-27 March 2004) [<http://www.iisg.nl/esshc/report2004.php>]
- 36th Annual convention of the American Association for the Advancement of Slavic Studies (AAASS), Boston MA, USA (4-7 December 2004) [<http://www.fas.harvard.edu/~aaass/convention/2004program.pdf>]
- Labour History of Russia and the Soviet Union: Work in Progress, Amsterdam, The Netherlands (31 March-2 April 2005) [<http://www.iisg.nl/research/russianlabour.php>]
- VII World Congress of International Council for Central and East European Studies, Berlin, Germany (25-30 July 2005) [<http://www.rusin.fi/iccees/>]
- Sixth European Social Science History Conference (ESSHC), Amsterdam, The Netherlands (22-25 March 2006) [Abstract en papers online te vinden op: <http://www2.iisg.nl/esshc/programme9606.asp?selyear=8&nw=&find=kessler>]
- Family and Household in Urban East and Southeast Europe, Graz, Austria (18-20 May 2006) [<http://www.iisg.nl/research/family-household.php>]
- XIV International Economic History Congress, Helsinki, Finland (21-25 August 2006) [Abstract en papers online te vinden op: http://www.helsinki.fi/iehc2006/sessions81_124.html, Sessie 81]

Publicaties 2005-2007

- Sergey Afontsev, Gijs Kessler, Andrei Markevich, Victoria Tyazhel'nikova, Timur Valetov, *Urban Households in Russia and the Soviet Union, 1900-2000. Size, Structure and Composition*, IISH Research paper 44, Amsterdam, 2005

- Gijs Kessler, "Structuring time, allocating labour: income-earning strategies of urban households in Russia and the Soviet Union: Introduction", *Continuity and Change*, 20(3) (2005), pp. 407-408
- Gijs Kessler, "Work and the household in the inter-war Soviet Union", *Continuity and Change*, 20(3) (2005), pp. 409-442
- Andrei Markevich, "Soviet urban households and the road to universal employment, from the end of the 1930s to the end of the 1960s", *Continuity and Change*, 20(3) (2005), pp. 443-473 - Victoria Tyazhelnikova, "The value of domestic labour in Russia, 1965-186", *Continuity and Change*, 21(1) (2006), pp. 1-35
- Sergey Afontsev, "Post-Soviet Urban Households: How Many Income Sources Are Enough?", *Continuity and Change*, 21(1) (2006), pp. 131-157
- Valetov, Timur, "Chem zhili rabochie liudi v gorodakh Rossiiskoi imperii kontsa XIX - nachala XX v." [Eng: "What did working people live off in towns and cities of the Russian empire of the late 19th-early 20th century], in *Sotsial'naiia istoriia. Ezhegodnik 2007* (Moskva, 2007)
- Kessler, G. and et al., "Ekonomicheskaiia istoriia segodnia: mneniia uchastnikov XIV Mezhdunarodnogo kongressa ekonomicheskoi istorii (Khel'sinki, 21-25 avgusta 2006 g.)", [Eng: "Economic history today: opinions of participants of the XIV International Economic History Conference"] *Ekonomicheskaiia istoriia. Obozrenie*, 13 (2007), pp. 108-126.

Te verwachten publicaties vanaf 2008

- Filtzer, Donald, Wendy Goldman, Gijs Kessler and Simon Pirani (eds), *Dream Deferred: New Studies in Russian and Soviet Labour History* (Bern, 2008, forthcoming)
- Kessler, Gijs, "A Population under Pressure. Household Responses to Demographic and Economic Shock in the Inter-War Soviet Union", in Donald Filtzer *et al.* (eds), *Dream Deferred: New Studies in Russian and Soviet Labour History* (Bern, 2008, forthcoming)
- Markevich, Andrei, "Finding Additional Income. Subsidiary Agriculture of Soviet Urban Households, 1941-1964", in Donald Filtzer *et al.* (eds), *Dream Deferred: New Studies in Russian and Soviet Labour History* (Bern, 2008, forthcoming)
- Afontsev, Sergey, "The Choice of Income-Earning Activities: Russian Urban Households and the Challenges of Transition", in Donald Filtzer *et al.* (eds), *Dream Deferred: New Studies in Russian and Soviet Labour History* (Bern, 2008, forthcoming)
- Afontsev, Sergey *et al.*, "Urban Households in Russia and the Soviet Union, 1900-2000. Size, structure and composition", *History of the Family*, 13.2 (2008, forthcoming)